

preživjeti bit će prisiljeni početi novi život u vrlo teškim uvjetima okoliša. Tako dolazi do ekološke ili, preciznije rečeno, socijalnoekološke krize. *Zelena Biblija* skreće našu pažnju na nezaštićene, na nadolazeće naraštaje, propituje našu savjest i ukazuje na nužne korake koje moramo poduzeti da bismo promijenili naš stil života, razmišljanja i počeli djelovati u pravom smjeru kako bismo spriječili prijeteću katastrofu.

Melita Varga

Linda Tuhiwai Smith
DECOLONIZING
METHODOLOGIES – RESEARCH
AND INDIGENOUS PEOPLES
Zed Books Ltd., London & New York;
University of Otago Press, New Zealand,
1999., 230 str.

Od prvog izdanja knjige prošlo je deset godina, ali tema koju autorica obrađuje u domaćoj je akademskoj javnosti još uvijek nedovoljno reflektirana, unatoč sve značajnijem utjecaju tzv. starosjedilačke¹ paradigme na zapadnu znanost i osobito kvalitativnu metodologiju, te zbog toga zaslužuje da joj se posveti pozornost.

¹ *Indigenous* je engleski termin koji je u široj upotrebi od 70-ih godina 20-og stoljeća, a zasluge za njegovo širenje ima pokret sjevernoameričkih Indijanaca, okupljen oko organizacija Pokret američkih Indijanaca (AIM - *American Indian Movement*) i Kanadsko indijansko bratstvo (*Canadian Indian Brotherhood*). U prijevodu se koristi hrvatski termin *starosjedilački*, jer se čini najmanje opterećen »kolonijalnim diskursom« – poput termina domorodački ili urođenički.

Glavna tema knjige je propitivanje značenja znanstvenog istraživanja s pozicije Drugog. U ovom slučaju Drugi su starosjedilački, kolonizirani narodi, a znanstveno istraživanje koje se propituje je ono koje je definirala zapadna znanost. Kao što autorica, inače pripadnica Maori naroda s Novog Zelanda, kaže: »Ova knjiga identificira istraživanje kao značajno mjesto sukoba interesa i načina spoznaje Zapada i interesa i načina otpora Drugih« (2).

Knjiga sadrži deset poglavlja. U prvom dijelu kritički se propituju povijesni i filozofski temelji zapadne znanosti, te veza znanosti s kolonijalizmom, nastavljajući se na zasade kritičke, feminističke i postkolonijalne teorije, te osobito Foucaultove kritike znanosti. Autorica smatra da istinska dekolonizacija ne smije stati na dekonstrukciji važećih znanstvenih mitova (i mitova o znanosti), jer sama dekonstrukcija neće doprinijeti poboljšanju životnih uvjeta starosjedilačkih naroda. Stoga se u drugom dijelu knjige bavi zasnivanjem *starosjedilačke istraživačke agende* utemeljene u konkretnim istraživačkim projektima, ali i praksama globalnog pokreta za prava starosjedilačkih naroda.

U prvom poglavlju *Imperijalizam, historija, pisanje i teorija* Smith postavlja osnovni okvir svog istraživanja. Nasuprot još uvijek na Zapadu prevladavajućem uvjerenju o neupitnoj neutralnosti i objektivnosti znanosti, za kolonizirane narode istraživanje je višestruko isprepleteno s europskim imperijalizmom i kolonijalizmom: »Izabrala sam ove riječi jer su one gledane iz starosjedilačke perspektive vrlo problematične... Te su priječi prepune emocija koje privlače pozornost na tisuće načina na koje su starosjedilački jezici, spoznaje i kulture utišavani ili pogrešno reprezen-

tirani, ismijani ili osuđeni u akademskom i popularnom diskursu« (20). Imperijalizam nije samo ekonomski, politički i vojni fenomen, nego i ideologija situirana unutar europskog prosvjetiteljskog projekta. Ta je ideologija bitno odredila razvoj moderne države, znanosti, ali i konceptualizaciju *modernog* čovjeka/subjekta. Jedna od posljedica imperijalizma zabilježena u znanstvenim klasifikacijama jest odricanje prava na punu ljudskost različitim narodima. Znanstvene hijerarhije rasa i tipologije različitih društava ukazuju na postojanje jasno određenog sklopa ideja o tome što uopće jest čovjek i što se smatra civilizacijom. Ta vrsta »neutralnih« znanstvenih istina ukazuje i na čvrstu vezu znanosti i moći. Moć u smislu pozicijske superiornosti zapadne znanosti da definira što jest, a što nije »ljudsko«, ali i moć u smislu podržavanja i opravdavanja konkretnih političkih praksi: »Neki starosjedilački narodi (*ne-ljudi*) bili su proganjani i ubijani poput štetočina, dok su drugi (*djelomično ljudi*) zatvarani u rezervate poput stvorenja koja treba ukrotiti, žigosati i natjerati na rad« (26). Inherentni imperijalni um možda je najvidljiviji u zapadnom konceptu historije – uvelike utemeljenom na Hegelovoj filozofiji povijesti. Tako shvaćena historija je totalizirajuća (pokušava uključiti sve dosad poznato u koherentnu cjelinu), univerzalizirajuća (pretpostavlja da postoje neke temeljne karakteristike koje dijele sva ljudska društva i pojedinci), nadaje se kao velika jedinstvena kronologija, što je povezano s idejom razvoja i razvojnih stupnjeva od primitivnih i jednostavnih do složenih i civiliziranih društava, te idejom da je historija zapravo historija samo-aktualizirajućeg ljudskog subjekta. Tako konstruirana historija kreće se unu-

tar binarnih kategorija prehistorijsko/historijsko, primitivno/civilizirano, oralno/pisano... i iz nje su isključeni ne samo svi oni Drugi koji nisu Zapad, nego i žene. Nasuprot tako shvaćene historije, jača svijest o potrebi pričanja/pisanja protupovijesti, koja će zabilježiti sve prešućene detalje o učinjenim nepravdama. Historija jest važna jer svaki starosjedilački zahtjev za pravom na zemlju, jezik, kulturu, suverenost uključuje prisjećanje na prošlost: »Poznavanje povijesti sastavni je dio kritičke pedagogije dekolonizacije. Sačuvati alternativnu historiju znači sačuvati alternativna znanja« (34) Slično tome, teorija i pisanje jesu važni za starosjedilačke narode ne samo zbog dekonstrukcije slike Drugog kako je konceptualizirana u zapadnoj znanosti, nego zbog prisvajanja vlastite zanijekane ljudskosti. Tek uz pomoć teorije mogu se uspostaviti kao društveni subjekt: »Kolonizirani narodi primorani su definirati što znači biti čovjek, jer jako dobro znaju što znači biti tretiran kao ne-u-potpunosti čovjek, *divljak*« (26).

U sljedećem poglavlju *Istraživanje viđeno imperijalnim očima* Smith produbljuje kritičku analizu zapadne znanosti, oslanjajući se na Foucaultov koncept kulturalnog arhiva. Zapadna znanost nije samo skladište spoznaja, artefakata, tekstova i slika, nego uključuje i određena inherentna »pravila rukovanja« odnosno način na koji su činjenice klasificirane, sačuvane, organizirane i reprezentirane: » (...) u velikoj mjeri teorije o istraživanju oslanjaju se na kulturalni sustav klasifikacije i reprezentacije, stavove o ljudskoj prirodi, ljudskom moralu i vrlinama, koncepte vremena i prostora, roda i rase. Ideje o svim ovim pojmovima određuju što se uopće smatra stvarnim« (44). Iz perspektive starosjedilačkih naro-

da istraživanje videno imperijalnim očima opisuje pristup koji pretpostavlja da su zapadnjačke ideje o temeljnim društvenim činjenicama jedine racionalne i zato jedine validne.

U poglavlju *Znanje koje kolonizira* Smith se bavi analizom povijesnih, ekonomskih, političkih ali i teorijskih procesa koji su potpomogli uspostavu pozicijske superiornost Zapada. Tijekom sustavne kolonizacije starosjedilačkih naroda u 18. i 19. stoljeću nove znanstvene spoznaje bile su dijelom procesa eksploatacije kolonija, jednako koliko i prirodni resursi. Međutim: »Oruđa i tehnologije istraživanja bili su također oruđa legitimacije različitih kolonijalnih praksi« (60). Starosjedilački oblici znanja i sustavi klasifikacije tretirani su kao »otkrića« i komodificirani kao vlasništvo kulturnog arhiva Zapada. Doprinos starosjedilačkih naroda zapadnoj znanosti rijetko se spominje. Ono što je iz perspektive koloniziranih doživljeno kao krađa (artefakata, spoznaja, zemlje...) Zapad je proglašavao sakupljanjem i spašavanjem od izumiranja. Jednom ukradena kulturna dobra, presložena u skladu sa zapadnim sustavima reprezentacije vraćena su koloniziranim narodima kao uvelike iskrivljena »slika o Drugome«. Tako je epistemološko nasilje i prethodilo i dovršavalo fizičko nasilje, koje je u nekim dijelovima svijeta bilo toliko brutalno da se može govoriti o »nasljeđu genocida«. Za epistemološko nasilje Smith osim historije osobito proziva antropologiju i geografiju. *Antropologija* je bila uvelike zaslužna za definiranje koncepta »primitivnog« i kreiranje iskrivljene slike Drugoga, dok je *geografija* simbolički dovršavala otimanje zemlje – preimenovanjem krajolika i iscrtavanjem novih granica. Geografija je osim toga dodatno utvrdila

podjelu na centar i periferiju, na taj način znanstveno potvrđujući postojeće sustave kolonijalne moći. Prekranje i razaranje svijeta starosjedilačkih naroda prekinulo je njihove veze s vlastitom poviješću, krajolicima, jezicima, društvenim odnosima i načinima mišljenja, osjećanja i odnošenja s kozmosom.

Posljednja dva poglavlja prvog dijela knjige, *Istraživačka pustolovina u zemlji starosjedilaca* i *Bilješke odozdo* bave se analizom suvremenih procesa u bivšim kolonijama. Iako je kolonijalizam (uglavnom) poražen, pozicijska superiornost Zapada održava se i dalje. Imperijalizam danas nastupa iza maske globalizacije, ali su osnovni ekonomski, politički i ideološki mehanizmi ostali nepromijenjeni. Umjesto predatorskih kolonizatora, došli su dobronamjerni, liberalni istraživači, pripadnici srednje klase koji žele »pomoći«. S njima je došao i drugi oblik istraživanja. Istraživanja inspiriranih teorijom kulturne deprivacije. Istraživanja koja pokušavaju riješiti »probleme starosjedilaca«, jer mnoge starosjedilačke zajednice i danas žive unutar političkih i društvenih okolnosti koje perpetuiraju ekstremno siromaštvo, kronične bolesti i gotovo nikakve obrazovne mogućnosti. Većina tih istraživanja ne donose nikakve rezultate, jer uzroke problema nastoje pronaći unutar samih starosjedilačkih zajednica, ne uzimajući u obzir širi društveni i povijesni kontekst. Na taj način se starosjedilačkim narodima poručuje ne samo da su sami krivi za sve probleme s kojima se suočavaju, nego i da sami ne mogu pronaći rješenja za te probleme. Tako se »problemi starosjedilaca« zapravo pokazuju kao (ponovno) konstruiranje starosjedilaca kao problema. Nažalost, to nisu jedina istraživanja upitne vrijednosti

za starosjedilačke kulture. Danas prisvajanje starosjedilačkih znanja eskalira osobito u području medicine, farmacije i okolišnih znanosti. Smith nabraja niz novih područja kolonizacije: patentiranje ljudskog genetskog materijala (HUGO – *Human Genome Diversity Project*); prikupljanje matičnih stanica iz placente i pupčane vrpce, patentiranje starosjedilačkih institucija i rituala (uključujući i umjetnost i dizajn); komodifikacija starosjedilačke duhovnosti; poticanje konzumerizma i širenje američke kulture... A »trgovanje Drugim« zadobilo je oblik proizvodnje slike o esencijalnom, autentičnom, egzotičnom Drugom. Drugom koji se prodaje u turističkim aranžmanima, *new age* trgovinama, *world music* festivalima... Unatoč proklamiranom kraju kolonijalizma, starosjedilački jezici, kulture i načini spoznaje ostaju mjesta borbe.

I upravo zato, smatra Smith, postaje iznimno važno da intelektualci, pripadnici starosjedilačkih zajednica nastave rad na dekolonizaciji, započet oslobodilačkim pokretima u drugoj polovici 20. stoljeća. Tim novim početkom bavi se drugi dio knjige. U poglavlju *Starosjedilački projekt: definiranje nove agende* Smith ukazuje na rađanje nove samosvijesti proizašle iz uspona pokreta za prava starosjedilačkih zajednica. Ta je samosvijest temeljena na uvidu u istinske alternative koje starosjedilački narodi mogu ponuditi trenutno dominantnim razvojnim strategijama: »Starosjedilački narodi imaju filozofiju koja povezuje ljude i okoliš, kao i ljude međusobno, te koja generira načela održivog, mogućeg i poštovanja vrijednog života« (105). Te alternative uspješno su uklopljene u nemali broj projekata poput programa za uspostavljanje pravde, savjetovališta za mlade

ljude, vladinih ureda za manjine i sl. No, još važnije od toga što starosjedilački narodi mogu ponuditi svijetu, jest ono što mogu ponuditi jedni drugima.

U razvijanju navedenih strategija važnu ulogu igraju »starosjedilačka istraživanja«, istraživanja koja kao istraživači konceptualiziraju i provode pripadnici starosjedilačkih naroda unutar starosjedilačkih zajednica. Ta istraživanja uvažavaju interese, kulturne prakse i sudjelovanje starosjedilaca i kao istraživača i kao istraživanih. U najširem smislu i istraživačka i aktivistička platforma smjeraju *dekolonizaciji uma*, odnosno samoodređenju: »Samoodređenje kao dio istraživačke agende postaje više od pukog političkog cilja. Samoodređenje postulira kao cilj uspostavljanje socijalne pravde izražene u psihološkom, socijalnom, kulturnom i ekonomskom području. To nužno uključuje procese transformacije, dekolonizacije, iscjeljenja i mobilizacije ljudi. Ti procesi, pristupi i metodologije – važni su elementi strateške istraživačke agende« (116).

U poglavlju *Artikuliranje agende starosjedilačkog istraživanja* Smith dalje razvija koncept starosjedilačkog istraživanja, koji postaje sve zanimljiviji i zapadnim znanstvenicima, osobito onima koji se bave kritičkom i kvalitativnom metodologijom. Starosjedilačko istraživanje započinje nizom pitanja, poput: tko provodi istraživanje, čijim interesima ono služi, tko će imati koristi od njega, tko formulira pitanja i ciljeve? Ali, napominje autorica, istraživači će se u kontaktu sa starosjedilačkom zajednicom susresti i s pitanjima poput: je li njezin/njegov duh čist? Ima li on/ona dobro srce? Kakvu popudbinu još nose? Zbog toga starosjedilačke metodologije uvažavaju autohtone kulturne pro-

tokole, vrijednosti i običaje i eksplicitno ih uključuju u dizajn istraživanja. Ključna riječ postaje poštovanje, a istraživanje postaje dvosmjernan proces koji od istraživača zahtijeva skromnost.

Dva su osnovna načina na koja se provode starosjedilačka istraživanja: kroz *akcijske projekte* u zajednici i/ili kroz *akademske institucije* unutar kojih su osvojeni prostori za starosjedilačke istraživačke centre i studentske programe. Iako se većina projekta na kojima se radi može svrstati u kategoriju empirijskih istraživanja, važan rad predstavljaju i teorijska istraživanja usmjerena na konceptualizaciju tema važnih za starosjedilačke narode, na analizu pojedinih politika i kritičku raspravu. Smith u nastavku nabroja 25 istraživačkih projekata značajnih za razvoj starosjedilačke istraživačke agende. Kao što navodi u projektu *otkrivanja* zapadne znanosti i tehnologije, te načina na koji mogu biti upotrijebljene u korist starosjedilačkih naroda, neki od navedenih projekata bliski su pristupu razvijenom u zapadnoj kritičkoj etnografiji ili akcijskom istraživanju. No, ovdje su po prvi puta imenovani i epistemološki zasnovani, što predstavlja jedan od najznačajnijih doprinosa ove knjige.

Knjiga završava poglavljima *Odgovor na imperativ starosjedilačke agende: studija slučaja o Maorima* i *Doprinos razvoju starosjedilačkih metodologija: Kaupapa Maori istraživanje*. Oba se bave konkretnom situacijom maorske zajednice na Novom Zelandu, koja je postala jedna od najorganiziranijih starosjedilačkih zajednica na svijetu. Tijekom nekoliko posljednjih desetljeća dogodio se značajan pomak u toj zajednici, pomak od viđenja samih sebe kao pukog objekta istraživanja, ka pojavi prvih Maora-istraživača vlastite zajednice.

Taj pomak je rezultat svjesnog napora u artikuliranju maorske kulturne politike, ali i otvaranja prostora unutar akademskih društvenih znanosti.

Rezultat tih napora je specifična forma istraživanja - *Kaupapa Maori* istraživanje. *Kaupapa Maori* je istraživanje koje ne samo da izvode Maori kao istraživači, nego je situirano unutar maorske filozofije i koncepcije svijeta, na temelju koje pokušava iznaći rješenja i kulturne aspiracije. Bitan element *Kaupapa Maori* istraživanja je organizacijska struktura, u koju je inkorporirano *mentorstvo* starijih članova zajednice - *whanau*. *Whanau* osigurava susret istraživača i zajednice na ravnopravnim osnovama. Od istraživača se traži da podijele kontrolu nad istraživanjem sa zajednicom, te osiguraju maksimalno sudjelovanje i zanimanje Maora. »*Kaupapa Maori* istraživanje je socijalni projekt, koji povezuje maorske kulturne vrijednosti i vjerovanja, zapadne načine spoznaje, maorsku povijest i iskustvo kolonijalizma, zapadne oblike edukacije, maorske aspiracije i socio-ekonomske potrebe i zapadnu ekonomiju i globalnu politiku« (191).

Knjiga *Decolonising Methodologies* predstavlja inspirativno štivo koje na ponajbolji način povezuje zapadnu kritičku znanstvenu tradiciju s iskustvom i epistemologijom starosjedilačkih naroda svijeta. Pojava ove knjige svjedoči i o nastanku alternativnog epistemološkog subjekta: subjekta koji se više ne temelji u umu dominacije, totalizirajućem diskursu i otuđenom intelektualizmu; subjekta koji vrijednostima znanstvene neutralnosti, objektivnosti i distance suprotstavlja vrijednosti poštovanja, dijeljenja i odgovornosti prema zajednici. Subjekta koji ne samo misli nego i osjeća; subjekta duboko oblikovanog isku-

stvom patnje, ali i snagom da to iskustvo preobrazi u emancipacijski diskurs, koji transcendirira binarne opozicije i otvara nove prostore slobode, ne samo za *prezrene na svijetu*, nego za sve koji mogu čuti. Jer dekolonizacija uma nije potrebna samo koloniziranima. Još je mnogo potrebnija moćnicima ovog svijeta, modernoj znanosti i mišljenju.

Vesna Janković

Tomislav Krznar
**BIOETIČKI MOZAIK. Pokušaj prikaza
okolišne problematike u bioetičkom
kontekstu**

Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2009.,
107 str.

Neosporna je činjenica da okoliš postaje sve više predmetom istraživanja raznih područja ljudskog znanja, kao što postaje i predmetom neznanstvenog zanimanja (primjerice religije). U ovom je slučaju primarno riječ o povijesnim i filozofskim elementima prikaza. Povijesni elementi očituju se u prikazu razvoja problema, općenito okoliša, a posebno okolišne destrukcije kroz određene modele i njihovu socijalnu ukorijenjenost. Filozofska dimenzija, pak, očituje se ne samo kroz usmjerenje na građu povijesti filozofije (kao npr. Descartesa) nego i kroz pokušaj prikaza problema na planu odnosa filozofija – etika. No, krenimo redom.

Sadržaj knjige razdijeljen je na četiri dijela. Prvo poglavlje nosi naziv *Okoliš je sve oko nas*, a predstavlja svojevrsan uvod u

problematiku prikaza okolišnih problema u socijalnom kontekstu. Sastavni dio ovog priloga je i kraći prikaz problematike ekologije. Kad govori o sve ubrzanijem razvoju, kojeg je glavna karakteristika bespoštedno i neracionalno korištenje prirodnih sirovina i dobara, autor upozorava kako se može dogoditi da čovjek, ukoliko ne želi (iz)umrijeti od nečistoća koje je sam stvorio, mora izgraditi posve umjetni svijet, potpuno neovisan o onom prirodnom u kojem sada živi. A to je, za sada, s tehnološkog i ekonomskog gledišta daleko od mogućeg.

Autor u ovom dijelu knjige zapravo ocrta dvije značajne dimenzije našeg vremena. Prva se odnosi na destrukciju koja se ovdje može očitati na planu čovjekova odnosa prema prirodi. U tom pogledu on navodi okvirne interpretacije misli novovjekovnog filozofa Descartesa za kojeg smatra da je postavio neke misaone dimenzije odnosa čovjeka prema prirodi iz kojih je mogla izrasti destrukcija planetarnih razmjera. Descartesa se, naime, uvelike drži odgovornim za gledište koje prirodu shvaća kao mjerljivu protežnost, koja je čovjeku podložna i dana na korištenje. Druga dimenzija je svijest o toj destrukciji i njenim pogibeljnim učincima, čak i po čovjeka samog.

Autor zaključuje poglavlje konstatacijom kako čovjek, suočen s problemima uništenja prirode, problemima koji u krajnjoj konzekvenci donose i mogućnost nestanka i njega samog, mijenja svoj stav prema prirodi. Ne smatra više prirodu samo izvorom sirovine i prostorom za odlaganje otpada ili prostorom u koji je moguće nekontrolirano izvršiti ispuštanje štetnih tvari bez posljedica. Suočeni s dnevnim nestajanjem mnogih vrsta spremni smo